
Socialna ekologija kot kritika politične levice in desnice

Aleš Debeljak

22. aprila pred dvajsetimi leti je samo peščica ekološko osveščenih kalifornijskih študentov "praznovala" *Earth Day*, dan zemlje. To je bil seveda čas vietnamske vojne in boja za civilne pravice, mnogi so imeli nujnejše stvari v mislih, *Earth Day* pa so razumeli kot še enega od mnogih hipijevskih *happenings*. Danes je drugače. V javnem življenju sodobne Amerike je ekologija postala *popularno geslo*, devetdeseta leta so razglasili za "desetletje okolja", dan zemlje pa praznujejo malodane na nacionalni ravni. To je seveda zgolj površni vtis, ki ga človek dobi iz medijev, pa tudi iz življenja v ekološko razmeroma dejavnem univerzitetnem naselju. Mnogo važnejše za vpogled v "stvar samo" pa so debate med tistimi, ki jih *od blizu* vznemirja vprašanje *ekološke katastrofe*: te debate niso le nazoren primer izostrene zavesti o vedno bolj problematičnem razmerju med človekom in naravo, ampak ponujajo tudi prijeme za ponovni premislek političnih možnosti v *najboljšem od vseh možnih svetov*.

Idejni okvir takorekoč vseh ekologov imajo v Ameriki za liberalnega ali levičarskega. Treba pa je poudariti, da je z vidika prevladujoče *manihejske* politične percepcije, ki prevladuje v "deželi izobilja", seveda sleherno mišljenje, ki vsaj deloma postavlja pod vprašaj obstoječi družbeni red, razumljeno kot bolj ali manj levičarsko, kot grožnja *zakonu in redu*, s tem pa neizogibno dobiva poteze anti-ameriške in anti-kapitalistične dejavnosti, kot ne pozabijo ob sleherni priliki poudariti neo-konzervativni guruji desnice. Ne glede na dejanske politične usmeritve pa vsekakor drži, da *vsi ekološki diskurzi kritizirajo obstoječi sistem politične in ekonomske dominacije*. Problem je v tem, da še zdaleč ne nastopajo vsi iz enakih teoretskih pozicij. Zdi se, da je mogoče ekološko misel in spremljajoči *grass-roots* aktivizem oziroma dejavnost v lokalnih skupnostih, ki upravičeno dobiva vedno večjo vlogo, *na grobo* razdeliti v dve bistveni skupini. Če namreč

odmislim mnoge variante akademskega eko-socializma in ekofeminizma, bi bilo prvo pozicijo mogoče prepoznati kot radikalno oz. *globinsko ekologijo*. Svojo filozofsko utemeljitev gibanje običajno išče v celotnem opusu norveškega misleca Arneta Naessa, zlasti pa v njegovi zadnji knjigi z naslovom *Ecology, Communities, and Life-Style* (1989). Na znanstveni ravni pa ponuja radikalno vizijo globinskega ekološkega mišljenja slavnega knjiga Jamesa Lovelocka *Gaia: A New Look at Life on Earth*. Lovelock v njej izhaja iz predpostavke, da je zemeljska biosfera nekakšen *živ organizem*, ki vselej že vzdržuje ustrezno kemično in fiziološko ravnotežje planeta in obstaja na sebi lasten način. Zgodovine torej s tega vidika ne smemo razumeti samo kot zgodovino človeške kulture, marveč skoz očala *geološke evolucije*, ki predstavlja razvoj "*matere Zemlje*". To pomeni, da je sleherni pojav mogoče interpretirati kot odziv zemeljskega organizma na določene spremembe. Sliši se zanimivo. Na žalost pa nas ta argument v skrajni posledici in v brbotanju razgretih možganov pripelje tudi do - izberimo trenutno vroč primer - fašistoidnih opravičevanj AIDSa. Mnogi radikalni ekologi so namreč skušali AIDS dojeti kot bolezen, s katero se "mati Zemlja" brani pred preveliko naseljenostjo. *Totalitarni poudarek* trditve je, predvidevam, razviden sam po sebi.

Resnici na ljubo pa ne smemo zanemariti prizadevanj radikalnih ekologov, da bi odkrili *medsebojno povezanost eko-sistemov na globalni ravni*, saj zavračajo prevladujočo ideologijo velikih osrednjih ekoloških skupin (*Sierra Club, Audbon Society* itd.). Le-ti se ukvarjajo samo s problemi ameriškega kontinenta, pri čemer spregledujejo *mehanizme politične ekonomije*, po katerih "ekološko čista industrija" razvitega Zahoda nujno proizvaja brutalno onesnaženost okolja v tretjem svetu in vzhodni Evropi, o čemer ravno *nam* sploh ni mogoče dvomiti. Še večji odmev kot filozofske ideje pa ima "divja misel" brezkompromisnih aktivistov, ki so si naredili ime *Earth First!* Gre za gibanje militantnih ekologov, ki skušajo na vsak način preprečiti korporativno uničevanje gozdov, polj in posebnih eko-sistemov. Zavzemajo se za *takojšnjo izpostavitve obsežnih rezervatov*, ki morajo biti *očiščeni vseh človeških posegov* in predvsem *nedostopni za turizem*. Zlasti znani so po svojih metodah *direktne akcije* in *državlanske neposlušnosti*, saj se na primer priklenejo na gozdarske buldožerje, blokirajo ceste, s padalskimi skoki preprečujejo avionski lov na divjad, itd. Izhajajo iz *biocentričnega pogleda na svet*, ki zagovarja *pravico vsega živečega do obstoja* in

poudarjajo raznolikost narave, o kateri ni mogoče barantati v politični areni, marveč jo je treba najpoprej zavarovati z *brezkompromisno direktno akcijo*. Radikalni ekologi so spriči svoje vizije zato včasih v nevarnosti, da se bodo pustili zapeljati *iluziji* tehnološko nedotaknjene narave in se zanašali na spontanost. Ker vsaj do neke mere gojijo tradicionalni mit o ameriškem pionirju *mejašu*, ki živi v surovi harmoniji z naravo, seveda ni čudno, da najbolj dejavne lokalne skupine *Earth First!* prihajajo z ameriškega Zahoda, kjer je ta mit še zelo živ.

Drugi (zdi se, da po številu manjši) tabor ekologov se zbira okrog *Inštituta za socialno ekologijo*, *WorldWatch* inštituta in zveze ameriških zelenih, ki delujejo predvsem na intelektualno razvitem severovzhodnem delu kontinenta. S precejšnjo mero nujnega poenostavljanja je mogoče reči, da je poleg izjemno jasnovidnih piscev, kot so npr. J. Baird Callicot, Lester Brown in Ynestra King, njihov poglavitni govorec ugledni socialni filozof in reprezentativni poznavalec svetovnega anarhizma, Murray Bookchin. Znani kulturni kritik Theodore Roszak za Bookchinov opus pravi, da je *najpomembnejši prispevek k ekološki misli zadnjih dveh desetletij*. V svojih knjigah *Toward an Ecological Society*, *The Ecology of Freedom*, *Modern Crisis*, zlasti pa v novi *Remaking Society: Pathways to a Green Future* (1990) je Bookchin izoblikoval ostro kritiko korporativne logike uničevanja naravnih in človeških bogastev, hkrati pa tudi odločno zavrnil mračnjaštvo radikalnih ekologov in obenem levičarsko retoriko o proletarski demokraciji. Izhajajoč iz anarhistične tradicije je v popularnem tonu in neobremenjen z akademskim žargonom izpostavil dejstvo, da v govorjenju radikalnih ekologov o nujnosti človeškega podrejanja *zakonom narave* odmeva strukturalno enako podrejanje *zakonom zgodovine*, kot pri ortodoksnih marksistih. V obeh primerih gre za *dominacijo*. Bookchin se zavzema za razumevanje človeka kot dinamičnega presečišča naravne in socialne evolucije. Človek namreč ni zgolj eno od živih bitij, saj se s tem izgublja zavest o *privilegiranem mestu bitja v kraljestvu živih organizmov, ki uporablja tehnologijo*, pa tudi dejstvo, da danes dobesedno ni ekosistema, na katerega ne bi vplivala človekova "druga narava". Zato je treba ostro postaviti pod vprašaj mistično prepričanje o samo-regulirajoči se "materi Zemlji", hkrati pa kritizirati posplošujočo idejo, da je *človeštvo kot tako* odgovorno za katastrofalno stanje planeta. Na ta način se namreč *zabrisuje odločilna razlika* med evropsko-ameriškimi *nosilci* razsvetljenskega ekonomskega in

političnega gospostva ter marginalci, ki so *žrtve* tega gospostva (črnci, Indijanci, manjšine, ženske, ljudstva tretjega sveta, itd.). Z vidika socialne ekologije namreč ni mogoče govoriti o harmoničnem sožitju z naravo, dokler obstajajo razmerja dominacije, ki jih reproducira kapitalna logika profita, pa tudi sistemi nasilja in vladanja, ki nimajo opore v ekonomskih motivih (spol, rasa, družina itd.). Pokaže se namreč, kako *resen* je konsenz liberalcev, levičarjev in konzervativcev, ki mislijo, da je dominacija človeka nad naravo, s tem pa načelo hierarhije, v bistvu univerzalna prvina družb nasploh. Problem dominacije se namreč ne zastavlja le na ravni ekonomije, marveč *sega v vse pore vsakdanjega življenja, kulture in osebnih stilov.*

Dober primer je že sama biocentrična podrejenost človeka "materi Zemlji", ki se ne more znebiti razmišljanja in vrednotenja s pomočjo pojmovnih dvojic *center-obrobje*, *visoko-nizko*, *zakon-poslušnost*. Na drugi strani Bookchin pronicljivo vidi ponazoritev tega, kako težko se je odpovedati zavesti o dominaciji, tudi v razraščajočih se popularnih kultih boginj, ki kot sicer razumljiva reakcija na zahodne religije zlasti cvetijo v nedrjih *ekofeministične mistike*. Kakor da ne bi podrejenost boginji namesto falocentričnega judovsko-krščanskega boga *ravno tako* vsebovala teistične dominacije, hierarhičnega sistema svečenic in slike vseмогоčnih *vs. nemočnih!!* Bookchin se seveda zaveda, da ima danes (še zlasti po zlomu vzhodnoevropskih stalinizmov) kapitalistična družba tako *psihološko veljavnost*, kakršno je imel v dvanajstem stoletju fevdalizem. To pomeni, da jo vsi jemljejo kot nekaj neizogibnega. Le redki oporečniki spodbijajo mehanizme tekmovanja, kompulzivnega potrošništva in egoizma, saj se to zdi poblaznela sizifova dejavnost. Kljub temu skuša v najboljši maniri *utopične kritike* opozoriti, da so bile te poteze, ki jih danes dojemamo kot sestavni del "človekove narave", v bistvu *neznane v demokratičnih družbah prvotnih ljudstev ameriškega kontinenta*. Indijanska plemena so živela v sožitju z naravo, to pa na način, ki ni bil *niti* "antropocentričen" *niti* "biocentričen". V njihovih besednjakih namreč ni bilo pojma centra kot takęga. Spričo takšnega svojega življenjskega načina so tudi postali čisto lahek plen genocidnih evropskih kolonistov. Le-ti so Indijance v skladu s svojo krščansko logiko povsem ustrezno razumeli kot *eno z naravo*, ki jo je bilo treba pač pokoriti v imenu boga. Ne da bi slepo zagovarjal nekakšno "vrnitev" k prvotnim načinom socialnega življenja, pa Bookchin vendarle opozarja, da se od vrhovnega načela o *nehierarhičnem spoštovanju*

posameznika lahko ne glede na to, koliko zmore prispevati k dobrobiti celotne skupnosti (starci, otroci itd.) še mnogo naučimo. To spoštovanje ima seveda svoj odločilni pomen v kulturah, v katerih poglavar ne dominira nad plemenom, ampak "stoji z njim", kjer ne poznajo besed "imeti", "vzeti" itd., itd. Vendar ni povsem nujno, da bi te ideale samo zato, ker pripadajo kulturam, do katerih danes nimamo več pravega dostopa, kar takoj zavrgli. Aristotelove filozofije prav tako ne zavračamo izključno na podlagi dejstva, da je njegov zgodovinski svet grškega polisa bržkone nepovratno izgubljen!

Ko Bookchin razvija svojo utopično vizijo, ki poudarja zlasti pomembno vlogo lokalnih skupnosti, nehierarhičnih socialnih odnosov, ekotehnologije (sončna energija, aquakulture), pred- marksističnih libertinskih idealov, itd., istočasno začenja kritiko na drugi ravni. Izjemno nazorno namreč kritizira tradicionalno (levičarsko in desničarsko) pojmovanje o nujnosti kapitalizma. Radikalna reinterpretacija zgodovinskih virov mu pokaže, da je danes *kapitalizem sicer res dejstvo, da pa še zdaleč ni bil logično-zgodovinsko nujen*. Svoje ostro zavračanje zgodovinske teleologije dobro ponazori z gradivom, ki razkriva, da so med dvanajstim in osemnajstim stoletjem v Evropi obstajali mnogovrstni načini življenja, ki jih je treba razumeti kot *alternative nacionalnim državam in kapitalskemu načinu produkcije*. V živahnem in polemičnem slogu opisuje pred- kapitalistično demokratično ureditev mest, v katerih državljani niso bili le abstraktni "davkoplačevalci" ali "volilci", marveč integralne osebnosti, vzgojene v duhu *civilne izobrazbe*, kakor bi nemara lahko grobo prevedli grško besedo za etično odgovornost in disciplino, *paidaia*. Zato so se zavedali, da je mogoče občo blaginjo doseči le pod pogojem, da v duhu svoje civilne etike omejijo privatni interes.

Domnevam, da se v kontekstu naših nenehnih političnih spopadov in izčrpanega gospodarstva zgornje pisanje najbrž zdi zgolj nekakšno oddaljeno "poameričanjeno" blebetanje, ki nima prave zveze s tem, kaj se "v resnici" dogaja v (vzhodni) srednji Evropi. Problem je drugje: spričo dreves vsakdanjega politiziranja se mi včasih zdi, da ne vidimo gozda globalnih problemov. Zavedam se, da v družbi, na kateri so dolgi petinštirideset let tako brutalno preizkušali Utopijo, sleherni spis, ki ne obljublja takojšnje sreče (beri: prostega trgovanja, strankarskih konvencij in veselega egoizma), bržkone ne more računati, da bo imel

mного naklonjenih bralcev, če sploh kakšne. Razumem možne ugovore, čes da se v deželah zahodnih demokracij vprašanja ekologije lahko zastavljajo mnogo bolj svobodno, ko pa so že "poravnali račune" v politiki. Vendar se ne morem znebiti občutka, da je to žal zgrešen pogled na stvar. Ekološke diskusije in akcije imajo (vsaj v Ameriki) namreč prizvok tiste *kritične in neodložljive nujnosti*, ki izvira iz nezadostnosti obstoječih demokracij; za ta ton pa se bojim, da se bo povsem izgubil v trušču naših vsakdanjih prepirov. Te ignorance pa bi se morali bati, saj nas lahko "na dolgi rok" odločno preveč stane.